Ion Bărbuță

Diateza şi derivarea actanțială în limba română

Articolul de față analizează procedeele transformaționale de natură semantico-sintactică şi pragmatică în care este implicată structura actanțială a verbului. Printre fenomenele avute aici în vedere se numără derivarea actanțială şi diateza. Chiar dacă reprezintă nişte procese distincte, ele comportă anumite trăsături comune, ceea ce face ca, în multe cazuri, să fie confundabile. Din această cauză delimitarea lor, în studiile de lingvistică, rămâne a fi o sarcină greu de realizat. Astfel, anumite forme concrete ale derivării actanțiale (cum ar fi reflexivizarea, reciprocizarea, uneori şi cauzativizarea) sunt incluse nejustificat printre termenii care constituie sistemul de opoziții al diatezei. Prin urmare, o analiză paralelă a procedeelor avute aici în vedere ar fi în măsură să permită stabilirea criteriilor necesare pentru diferențierea lor.

Întrucât cercetarea noastră vizează stabilirea asemănărilor şi deosebirilor dintre diateză şi derivarea actanțială, fenomene legate de structura actanțială a verbului, este firesc să începem prin a prezenta o succintă descriere a acesteia de la urmă.

Se ştie că verbul, în calitatea sa de unitate lexicală, nu doar desemnează o acțiune, ci este expresia globală a unui eveniment din realitate. Aşa cum spunea L. Tesniere, verbul reprezintă o mică dramă, care implică atât participanții la acțiune, cât şi circumstanțele în care aceasta se desfăşoară. Tocmai din această cauză cele mai multe dintre trăsăturile semantice ale verbului au importante implicații sintactice. În funcție de aceste trăsături fiecare verb se defineşte printr-o anumită s t r u c t u r ă (schemă) a c t a n ț i a l ă care este actualizată în cadrul enunțului ca rezultat al completării pozițiilor deschise de verb în jurul său. Schema actanțială a verbului conține următoarele informații: a) numărul de poziții deschise, b) rolurile tematice atribuite fiecărui actant, c) obligativitatea sau neobligativitatea saturării fiecărei poziții [1, p. 398]. În felul acesta, fiecare verb implică, potrivit trăsăturilor lui inerente, un anumit număr de actanți, cărora le atribuie anumite roluri semantice. Actanții presupuşi de structura semantico-sintactică a verbului se actualizează în cadrul nivelului structurii referențiale al enunțului.

În studiile de lingvistică, verbele sunt clasificate după mai multe criterii. În cazul de față ne interesează clasificarea verbelor în funcție de anumite trăsături sintactice. Este vorba de capacitatea lor de a se combina cu anumiți determinanți cu caracter obligatoriu. Astfel, după numărul de determinanți obligatorii implicați de structura actanțială a verbului, verbele se grupează în următoarele clase sintactice: a) verbe zerovalente, b) monovalente, c) bivalente, d) trivalente şi e) polivalente.

Alte clasificări sintactice ale verbelor iau în considerare nu doar numărul, ci şi tipul de complemente obligatorii pe care şi le pot asocia. Astfel, în funcție de capacitatea

BDD-A23032 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:02 UTC)

lor de a admite cei doi protagonişti ai proceselor, subiectul şi obiectul, verbele se împart în următoarele trei clase lexico-gramaticale de bază: 1) verbe tranzitive, 2) verbe intranzitive şi 3) verbe impersonale. De menționat că o clasificare a verbelor în funcție de capacitatea lor de a se combina cu un subiect şi cu un obiect direct este bine cunoscută şi din gramaticile tradiționale. Doar că în aceste lucrări se examinează separat capacitatea verbului de a se combina cu un subiect (verbele se împart în personale şi impersonale) şi capacitatea verbului de a se combina cu un obiect direct (se disting verbele tranzitive şi verbele intranzitive). Studiile recente pun accentul nu pe fiecare dintre acest tip de relații în parte, ci pe relația *subiect – proces – obiect* în ansamblul ei [2, p. 87, 88]. Examinate din acest punct de vedere, procesele din realitate sunt de trei tipuri: 1) procese care implică doi protagonişti: un subiect şi un obiect (sunt procesele desemnate în limbă cu ajutorul verbelor tranzitive); 2) procese care implică un singur protagonist: subiectul (sunt procesele marcate prin verbele intranzitive) şi 3) procese care nu implică niciun protagonist (e vorba de procesele desemnate prin verbele impersonale).

Prima clasă este reprezentată de verbele tranzitive. Ele exprimă procese orientate, adică procese care implică un punct de pornire şi un punct final asupra căruia se îndreaptă acțiunea. Aceasta este schema generală a proceselor date. Trebuie menționat însă că ele se definesc prin diferite modalități de orientare a acțiunii pe axa subiect – obiect. Astfel, în funcție de criteriul dat, procesele orientate, desemnate cu ajutorul verbelor tranzitive, se împart în următoarele trei grupe:

a) procese înfăptuite de un participant activ asupra unui obiect. Ele au ca punct de pornire participantul care inițiază şi realizează acțiunea, iar ca punct de sosire un participant pasiv, care, într-un fel sau altul, suferă efectele procesului. În limbă, procesele date sunt desemnate prin verbele tranzitive directe. În enunț, ele pot primi un subiect şi un complement direct: *a coase* (o haină), *a duce* (un sac), *a cosi* (iarbă), *a strânge* (ciuperci), *a scrie* (un roman). Caracteristic pentru verbele tranzitive directe este faptul că ele diferențiază rolurile de agent şi de pacient, cu alte cuvinte, în cazul lor rolurile de agent şi de pacient sunt reprezentate prin diferiți referenți.

b) procese înfăptuite de un participant asupra sa. În cazul acestor procese cel care înfăptuieşte acțiunea este şi obiectul ei, altfel spus, obiectul acțiunii este subiectul însuşi. De menționat că chiar dacă implică un singur participant, acțiunile date au totuşi un caracter orientat. Faptul acesta este posibil din cauză că participantul dat are un rol dublu: de agent şi de pacient al propriei acțiuni. În felul acesta, acțiunile la care ne referim pornesc de la subiect şi se întorc tot asupra lui. În limbă, procesele de acest fel sunt desemnate cu ajutorul verbelor tranzitive reflexive. Ele conțin în structura lor forma neaccentuată a pronumelui reflexiv (a cărui persoană coincide cu cea a subiectului). În enunț, valoarea reflexivă poate fi reliefată cu ajutorul formelor accentuate ale pronumelor reflexive: *a se îmbrăca* (pe sine), *a se pieptăna* (pe sine), *a se cunoaşte* (pe sine), *a se lăuda* (pe sine). Tradițional, în cazul acestor verbe se vorbeşte despre reflexivul obiectiv. În structura lor pronumele *se* exprimă reversibilitatea acțiunii asupra autorului ei, marcând astfel dubla ipostază a subiectului: cea de participant activ şi de participant pasiv. În felul acesta, *se* este o marcă a identității referențiale a subiectului cu obiectul acțiunii.

BDD-A23032 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:02 UTC)

c) procese înfăptuite şi suferite – concomitent sau alternativ – de doi sau de mai mulţi participanţi. Acestea sunt procesele ai căror protagonişti acţionează unul asupra celuilalt. Şi în cazul acestor procese este vorba de acţiuni orientate, adică de acţiuni care au un caracter vectorial. Evenimentele al căror centru îl constituie procesele definite ca reciproce înglobează două sau mai multe acţiuni cu sensuri de desfăşurare opuse ai căror participanţi acţionează unul asupra celuilalt. Aceasta înseamnă că şi în contextul proceselor date, la fel ca şi în cazul proceselor reflexive, avem de a face cu nişte participanţi cu statut dublu: de agent şi de pacient, nu însă de pacient al propriilor acţiuni, ci al unor acţiuni străine. Verbele cu ajutorul cărora sunt desemnate procesele de acest tip sunt numite verbe t r a n z i t i v e r e c i p r o c e. La fel ca şi verbele tranzitive reflexive, cele tranzitive reciproce sunt pronominale: ele se conjugă cu ajutorul formelor neaccentuate ale pronumelor reflexive, dar, spre deosebire de cele dintâi, ele se folosesc numai la forma de plural. În plus, valoarea de reciprocitate poate fi întărită cu ajutorul locuţiunii pronominale *unul pe altul* sau cu ajutorul adverbului *reciproc*: *a se ajuta* (unul pe altul sau reciproc), *a se respecta* (unul pe altul), *a se învinui* (unul pe altul), *a se căuta* (unul pe altul). În felul acesta, pronumele *se* din componenţa verbelor în cauză exprimă orientarea acţiunii de la un participant la altul şi ipostaza activă şi pasivă a acestora.

După cum observăm, procesele descrise mai sus diferă nu numai prin orientarea între cele două puncte extreme, ci şi prin specificul funcţional al protagoniştilor. Astfel, în cazul proceselor tranzitive directe participanţii care apar în rolul de subiect şi de obiect sunt entităţi distincte (*Cineva îl lăuda pe altcineva.*). Procesele tranzitive reflexive implică un singur participant, care însă cumulează două ipostaze – de subiect şi de obiect al propriei activităţi (*El se laudă pe sine*.). Evenimentele al căror centru îl constituie procesele tranzitive reciproce cuprind doi sau mai mulţi participanţi, care, la fel ca şi în cazul proceselor tranzitive reflexive, apar în postură dublă – de subiect şi de obiect, deosebindu-se însă de acestea de la urmă prin faptul că fiecare dintre ei îndeplineşte o acţiune care se extinde asupra celuilalt şi concomitent sau alternativ suferă efectele acţiunii altuia, deci îmbină ipostazele de subiect şi de obiect ale unor acţiuni diferite ca orientare (*Ei se laudă unul pe altul*.). Notăm, de asemenea, că vom face distincţie între verbele tranzitive reciproce şi alte tipuri de verbe folosite în construcţii reciproce.

Aşadar, pornind de la cele expuse mai sus, putem constata că, dacă definim tranzitivitatea drept transferul acţiunii de la un punct de plecare (subiectul) spre un punct de sosire (obiectul), atunci delimităm următoarele subspecii de verbe tranzitive: a) verbe cu tranzitivitate directă, b) verbe cu tranzitivitate reflexivă şi c) verbe cu tranzitivitate reciprocă.

Cea de a doua clasă de verbe, şi anume verbele i n t r a n z i t i v e, denumesc acţiuni ale unui subiect care nu se extind asupra unui obiect. Având deci un singur protagonist – subiectul – procesele date au un caracter neorientat. Specific pentru procesele în discuţie este faptul că ele rămân închise în sfera autorului lor, deci ele nu se extind nici asupra unui obiect din afară, nici asupra subiectului însuşi, deoarece în cazul lor subiectul este implicat în întregime în proces: *a merge, a dormi, a se nelinişti, a se supăra* etc.

În plan formal, verbele intranzitive pot fi atât nepronominale (fără *se*), cât şi pronominale (cu *se*). Spre deosebire de verbele tranzitive de diferite tipuri, acestea

BDD-A23032 © 2014-2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:02 UTC)

nu se combină cu un complement direct şi nici nu pot fi însoțite de formele neaccentuate ale pronumelor reflexive (*pe sine*), şi nici de locuțiunea pronominală (*unul pe altul*): *a alerga*, *a trăi*, *a se duce*, *a se apropia*, *a se îmbolnăvi*. În cea mai mare parte, pronumele reflexiv apare pe lângă verbele intranzitive care exprimă o transformare, o schimbare, o trecere dintr-o stare în alta, cum sunt: *a se îmbolnăvi, a se înroşi, a se sătura*.

În sfârşit, verbele impersonale semnifică acțiuni care nu pot fi atribuite unui subiect, ele desfăşurându-se parcă de la sine. În enunț aceste verbe nu pot avea subiect şi se folosesc numai la pers. 3 sg.: *a ploua, a tuna, a fulgera, a viscoli, a ninge, a amurgi, a se întuneca, a se lumina, a se desprimăvăra*. După cum vedem, ele semnifică procese care pot fi caracterizate drept procese-fenomene. Ele nu implică nici ideea de sursă, nici ideea de obiect afectat. Aici se includ procesele a căror sursă nu există în realitate sau este considerată de vorbitori ca fiind neimportantă.

Prin d e r i v a r e a c t a n ț i a l ă se înțelege transformarea care se produce la nivelul structuri actanțiale a lexemului verbal. Deosebirea principală a diatezei în raport cu derivarea actanțială rezidă în faptul că transformarea de convertire a construcțiilor active în construcții pasive sau impersonale modifică doar interpretarea pragmatică a evenimentului despre care se comunică în enunț şi nu afectează în niciun fel interpretarea lui semantică. În acelaşi timp, derivarea actanțială presupune modificări de natură semantică datorate schimbării caracteristicilor referențiale ale evenimentului din realitate, ceea ce are drept efect modificarea structurii actanțiale a verbului [3, p. 210]. Prin urmare, cele două fenomene au determinări diferite: diateza este condiționată de necesități comunicativ-pragmatice, iar derivarea actanțială se datorează influenței unor factori de natură referențială.

Din punctul de vedere al impactului pe care îl are asupra poziției verbelor în limbă, derivarea actanțială constituie o transformare care are drept rezultat trecerea verbului dintr-o clasă lexico-gramaticală în alta. Dacă pornim de la constatarea că în limba română pot fi distinse cinci clase valențiale de verbe, atunci ar trebui să delimităm tot atâtea forme concrete de derivare actanțială. Într-adevăr, analiza faptelor de limbă demonstrează că în română pot fi delimitate următoarele tipuri de derivare actanțială: tranzitivarea, reflexivizarea, reciprocizarea, intranzitivarea şi impersonalizarea. După cum vedem, formele concrete de derivare actanțială sunt denumite după clasa valențială în care trec derivatele actanțiale.

Prin esența sa, derivarea actanțială este o transformare complexă, care cuprinde mai multe tipuri de modificări. În cazul acestei transformări se schimbă numărul, uneori, şi tipul de actanți implicați de lexemul verbal. De asemenea, poate varia orientarea acțiunii pe axa subiect – obiect. În felul acesta, fiecare formă concretă de derivare actanțială se realizează prin aplicarea unui anumit număr de operații elementare, printre care se numără: a) suprimarea unui actant (variația numărului de actanți în sensul diminuării lor): *Fata îmbracă păpuşa.* ⇒ *Fata se îmbracă.* După cum vedem, prin această operație actantul care reprezintă obiectul acțiunii este suprimat (Ob → ø); b) adăugarea unui actant (variația numărului de actanți în sensul augmentării lor): *Bolnavul a amețit.* ⇒ *Zgomotul i-a amețit pe pasageri.* În acest caz, verbul monovalent trece în categoria verbelor bivalente, deschizând o poziție nouă care este ocupată de un determinant având sensul de obiect al acțiunii (ø → Ob); c) substituirea unui actant cu altul: *Elevul scrie o compunere.* ⇒ *Stiloul*

BDD-A23032 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:02 UTC)

acesta nu scrie. Este important de menționat că această operație presupune schimbarea statutului funcțional al actanților (ceea ce echivalează, de fapt, cu modificarea caracteristicilor actanților implicați de verb). Uneori, ea poate fi însoțită de ridicarea pe o treaptă mai înaltă a unuia dintre actanți: *Mama îl spală pe copil.* ⇒ *Copilul se spală. Bunicul aprinde focul.* ⇒ *Focul se aprinde.* (Ob → Sb).

Examinate din punctul de vedere al efectului lor asupra orientării procesului, formele derivării actanțiale sunt de mai multe feluri. Ele pot avea ca efect: a) transformarea acțiunii neorientate într-o acțiune orientată asupra unui obiect exterior subiectului (modelul dat este specific tranzitivării); b) anularea orientării acțiunii asupra unui obiect exterior subiectului (în cazul intranzitivării) şi c) modificarea direcției de desfăşurare a acțiunii; în acest caz sunt posibile următoarele două variante: de la o acțiune orientată asupra unui obiect exterior subiectului la o acțiune orientată asupra subiectului însuşi (în cazul reflexivizării) sau de la o acțiune orientată asupra unui obiect exterior subiectului la o acțiune orientată asupra fiecăruia dintre participanții unei situații complexe (în cazul reciprocizării).

În ceea ce priveşte modul de manifestare a derivării actanțiale în raport cu formula semică, vom observa că aceasta a) se poate produce într-o formă „pură“, când se schimbă numai potențialul actanțial al verbului sau b) poate fi însoțită de anumite mutații semantice. În primul caz, modificarea structurii actanțiale rămâne în limitele aceleiaşi semnificații a verbului [4, p. 335]. Constatăm deci că acest tip de derivare actanțială nu este legat de modificarea procesului. În cazul dat variază doar orientarea şi relațiile lui cu protagoniştii. În cazurile în care derivarea actanțială este însoțită de anumite mutații în formula semică a lexemului verbal, altfel spus, când variația schemei de roluri se asociază cu o variație semantică, verbul poate trece, de exemplu, din clasa verbelor de acțiune în cea a verbelor de stare, de devenire sau de relație. După această descriere de ansamblu a derivării actanțiale, vom prezenta în continuare o analiză succintă a fiecărei forme concrete de derivare actanțială.

T r a n z i t i v a r e a se produce conform modelului: acțiune neorientată ⇒ acțiune orientată asupra unui obiect exterior subiectului. Această forma de derivare actanțială presupune deschiderea unei noi poziții pe lângă verb, ea fiind ocupată de un actant pasiv, adică de un participant afectat de proces: *Am ajuns acasă.* ⇒ *Urmăritorii ne ajung din urmă. Băiatul creştea într-un an cât alții în doi.* ⇒ *Ea a crescut doi copii cuminți.* Esența acestui tip de derivare constă deci în transformarea verbului din monovalent (cu un singur actant) într-unul bivalent (cu doi actanți). Modelul dat poate fi descris cu ajutorul formulei: $N_1+V \Rightarrow N_1+V+N_2$.

Este important de menționat că tranzitivarea reprezintă o transformare care presupune nu doar modificarea anturajului actanțial al verbului, ea fiind însoțită şi de o variație semantică. Dacă luăm în considerare mutația semantică produsă în cazul dat trebuie să constatăm că tranzitivarea verbului echivalează, de foarte multe ori, cu procedeul cauzativizării care constituie un tip de derivare actanțială având la bază utilizarea tranzitivă a verbelor intranzitive noncauzative. După cum se ştie, verbele noncauzative (care sunt, de regulă, verbe eventive sau verbe de stare) şi cele cauzative formează

BDD-A23032 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:02 UTC)

perechi: *A îmbătrânit.* ⇒ *Grijile l-au îmbătrânit*. *Copilul a adormit.* ⇒ *Mama l-a adormit pe copil.* În plan semantico-sintactic, distincția dintre verbele acestei perechi se bazează pe opoziția agentivitate / nonagentivitate. Astfel, ca efect al cauzativizării verbul incorporează în structura sa semantică semul [+Cauzativ] şi admite în poziția subiectului un participant activ, un agent. Şirul modificărilor implicate de cauzativizarea verbului nu se opreşte însă aici: verbul admite şi o poziție suplimentară ocupată de un participant pasiv. Prin urmare, efectul cauzativizării, în calitatea ei de variantă a tranzitivării, constă in mărirea numărului de actanți ai verbului [5, p. 81].

R e f l e x i v i z a r e a este o formă de derivare actanțială care se desfăşoară în conformitate cu modelul: acțiune orientată asupra unui obiect exterior subiectului ⇒ acțiune orientată asupra subiectului însuşi: *a pieptăna* (*un copil*) ⇒ *a se pieptăna* (*pe sine*), *a lauda* (*un coleg*) ⇒ *a se lăuda* (*pe sine*). În planul limbii, are loc o trecere a verbului din clasa verbelor tranzitive directe în cea a verbelor tranzitive reflexive. În raport cu verbele tranzitive directe de la care se formează, derivatele actanțiale constituite prin reflexivizare îşi modifică doar anturajul actanțial, păstrând intactă formula semică. Avem de a face, aşadar, cu trecerea de la o structură cu doi actanți cu statut funcțional diferit – de subiect şi de obiect – în cazul verbelor tranzitive directe la o structură cu un singur actant care cumulează rolurile de agent şi de pacient, la verbele tranzitive reflexive. Sub aspectul schimbărilor suferite de verb, forma dată de derivare actanțială se defineşte prin suprimarea actantului pasiv şi prin schimbarea statului funcțional al actantului rămas, care începe să apară într-o postură dublă de agent şi de pacient al propriei activități. După cum vedem, caracteristic pentru tipul dat de derivare este schimbarea direcției de desfăşurare a procesului ca rezultat al suprapunerii celor două roluri tematice. Într-o formă schematizată, structura acestui tip de derivare ar putea fi redată prin formula: N_1+V+N_2 ⇒ $N_{1/2}$+V.

Marca reflexivizării este elementul pronominal (*se*), care exprimă reversibilitatea acțiunii asupra autorului ei, dar şi dubla ipostază a actantului care apare în poziția subiectului: cea de participant activ şi de participant pasiv, adică identitatea referențială a rolurilor de agent şi de pacient.

R e c i p r o c i z a r e a urmează modelul: acțiune orientată asupra unui obiect exterior agentului ⇒ acțiune a doi sau a mai multor participanți care acționează unul asupra celuilalt: *a ajuta* (*pe cineva*) ⇒ *a se ajuta* (*unul pe altul*), *a căuta* (*pe cineva*) ⇒ *a se căuta* (*unul pe altul*). Transformarea dată se aplică verbelor tranzitive directe şi constă în substituirea celor doi participanți cu statut funcțional diferit ai situațiilor tranzitive directe prin alții, care apar simultan sau succesiv în postura de subiect şi de obiect al acțiunilor înfăptuite de fiecare dintre ei. Situația reciprocității are, de asemenea, un caracter complex. Ea cuprinde două sau mai multe acțiuni având o orientare opusă una alteia. Formula acestei forme de derivare actanțială este următoarea: N_1+V+N_2 ⇒ $N_{1/2;\ 2/1}$+V. Tipul dat de derivare actanțială este marcat cu ajutorul aceluiaşi element pronominal (*se*), care exprimă orientarea acțiunii de la un participant la altul şi ipostazele activă şi pasivă ale acestora.

BDD-A23032 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:02 UTC)

Intranzitivarea este o formă de derivare actanţială care se realizează în conformitate cu modelul: acţiune orientată asupra unui obiect exterior agentului ⇒ acţiune neorientată: *a duce* (*ceva*) ⇒ *a se duce, a aprinde* (*ceva*) ⇒ *a se aprinde.* După cum putem observa, esenţa intranzitivării rezidă nu în schimbarea orientării acţiunii, ci în anularea completă a acestei trăsături din structura verbului. Operaţiile care se aplică în acest caz – suprimarea obiectului şi substituirea participantului activ din poziţia subiectului cu un alt participant – au menirea de a anula transferul acţiunii dinspre un punct de plecare (subiectul) spre un punct de sosire (obiectul), limitând, astfel, acţiunea la sfera subiectului, care apare în calitate de unic participant implicat în întregime în desfăşurarea procesului. Formula acestui tip de derivare actanţială este: N_1+V+N_2 ⇒ N_1+V.

Fiind un mijloc de modificare a structurii actanţiale a verbului, intranzitivarea se asociază, de regulă, cu o variaţie semantică. De foarte multe ori, perechea tranzitivă a acestor verbe este un verb cauzativ, astfel că intranzitivarea verbelor echivalează, de fapt, cu decauzativizarea lor. Cea mai importantă mutaţie semantică produsă în acest caz este suprimarea semului [+Cauzativ] din formula semică a verbului. Totodată, modelul derivativ al decauzativării implică deagentivizarea verbului, cu alte cuvinte, acesta îşi pierde trăsătura [+dinamicitate] din structura sa semantică. Astfel, devenind necauzative, verbele date trec în clasa celor de devenire sau de stare: *Soarele topeşte zăpada.* ⇒ *Zăpada se topeşte. Valurile macină pietrele.* ⇒ *Pietrele se macină.*

În limba română, există două modalităţi de realizare a intranzitivării. În foarte multe cazuri, în calitate de mijloc al intranzitivării poate apărea formantul pronominal (*se*), care funcţionează şi ca element detranzitivator, semnalând absenţa poziţiei actanţiale de obiect al acţiunii pe lângă un verb iniţial tranzitiv direct: *Vântul stinge focul.* ⇒ *Focul se stinge.* Alteori, intranzitivarea verbului nu este marcată prin mijloace suplimentare. Unicul indice al caracterului intranzitiv al verbului este utilizarea în poziţia subiectului a unui nume inanimat: *Fermierul a secat bălţile.* ⇒ *Izvorul a secat.* Există şi cazuri când unul şi acelaşi verb îmbină aceste două modalităţi de marcare a intranzitivării: *Bărbatul duce un geamantan.* ⇒ *Drumul duce la gară.* ⇒ *Băiatul se duce la şcoală.*

Impersonalizarea este un tip de derivare actanţială slab reprezentat în limba română. Tocmai de aceea este greu să stabilim un anumit model caracteristic acestui procedeu. Despre impersonalizare putem vorbi doar pe baza rezultatului la care se ajunge. Deci un verb trece în categoria celor impersonale atunci când procesul este prezentat ca o entitate autonomă, care se desfăşoară de la sine şi a cărui sursă nu există sau nu îl interesează pe vorbitor. Iată câteva exemple de utilizare impersonală a unor verbe: *Lucrătorii cern nisipul.* ⇒ *Afară cerne. Liliacul miroase plăcut.* ⇒ *Miroase a liliac. Marea vuieşte.* ⇒ *Îmi vuieşte în urechi. Copilul mănâncă un măr.* ⇒ *Mă mănâncă în palmă.*

Diateza rămâne a fi una dintre categoriile gramaticale din limba română care a suscitat şi continuă să suscite numeroase discuţii [6]. Acestea vizează atât modul de interpretare a diatezei în general, cât şi numărul de termeni cuprinşi de categoria dată.

În funcţie de factorii de care se ţine cont la definirea diatezei, se cunosc mai multe modalităţi de interpretare a categoriei date. Tradiţional, diateza este definită pornind

BDD-A23032 © 2014-2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:02 UTC)

de la relația stabilită între procesul exprimat prin verbul predicat şi protagoniştii lui: agentul şi pacientul, aceştia fiind actualizaţi la nivelul structurii de suprafață a enunțului prin anumite părți de propoziție. Deci în acest caz, diateza se explică în termenii corelației dintre părțile de propoziție (subiect, complement direct, complement de agent) şi rolurile tematice actualizate prin aceste părți de propoziție. Astfel, fiind marcată prin mijloace de natură verbală, diateza este definită pornind de la relația stabilită între verbul predicat şi actanții care apar în poziția subiectului şi în cea a complementului direct [7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14].

Un alt mod de definire a diatezei, întâlnit în lucrările de lingvistică recente, se bazează pe relațiile existente între unitățile a două dintre straturile de semnificație delimitate în structura pragmasemantică a enunțului. Este vorba de nivelul structurii referențiale, reprezentat prin predicatul semantic şi prin rolurile tematice (dintre care cele mai importante sunt agentul şi pacientul), şi de nivelul structurii informaționale al enunțului, ale cărui unități minime sunt tema şi rema [15, p. 4; 16, p. 44].

O etapă importantă în interpretarea categoriei date o constituie concepția prezentată în GALR, I 2005/2008. În conformitate cu opinia expusă în această lucrare, diateza reprezintă o categorie constituită prin opoziția următorilor trei termeni: activul, pasivul şi impersonalul. După cum vedem, pentru modul de interpretare a diatezei în *Gramatica* Academiei este caracteristică excluderea reflexivului din schema opozițiilor de diateză şi acceptarea impersonalului ca diateză. De fapt, reflexivul nu a fost eliminat în totalitate din cadrul categoriei date. Dintre valorile reflexivului, în sistemul categoriei în cauză au rămas doar următoarele două: pasivul reflexiv (considerat a fi o realizare posibilă a diatezei pasive) şi impersonalul (recunoscut drept unica realizare a diatezei impersonale) [4, p. 482]. Această modalitate de concepere a diatezei a generat un nou val de discuții. Cum era şi de aşteptat, cele mai multe discuții purtate în jurul categoriei în cauză sunt cele consacrate reflexivului.

Cercetările mai noi, preocupate de această problemă, au precizat că delimitarea celor trei diateze este, în general, conformă cu realitatea lingvistică. Astfel, dacă avem în vedere faptul că şi construcția primară, care serveşte drept bază pentru constituirea structurilor secundare, derivate, conține trei elemente componente, şi anume participantul activ (elementul focalizat în construcțiile active), participantul pasiv (elementul focalizat în construcțiile pasive) şi procesul (elementul focalizat în construcțiile impersonale), atunci este firesc să se admită şi în cadrul diatezei tot trei termeni. Menționăm, totodată, că în articolul de față reflexivul pasiv este inclus în componența diatezei impersonale, deoarece, după cum vom încerca să demonstrăm în continuare, el are acelaşi rol ca şi impersonalul propriu-zis: descrierea evenimentului din realitate din perspectivă procesuală, altfel spus, el orientează interesul comunicativ al locutorului spre proces.

Fiind o categorie verbală, diateza nu interesează doar verbul, ci ansamblul construcției formate de verbul dat. Aceasta înseamnă că ea implică relații şi modificări ce depăşesc cadrul verbului predicat. Şi într-adevăr, diateza, care este o categorie determinată de factori de natură pragmatică, presupune nu doar modificarea structurii

BDD-A23032 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:02 UTC)

morfologice a verbului, ci şi reorganizarea structurilor sintactice. Din acest punct de vedere, în limbă se disting două tipuri de structuri: structuri sintactice primare şi structuri sintactice reorganizate sau derivate [4, p. 335]. Din prima categorie fac parte construcţiile active, iar în cea de a doua categorie intră construcţiile pasive şi cele impersonale. Acestea de la urmă reprezintă efectul reorganizării comunicativ-pragmatice a construcţiilor active. Procedeele prin care se constituie ele sunt: pasivizarea (este o transformare de convertire a construcţiilor active în construcţii pasive) şi impersonalizarea (este o transformare de convertire a construcţiilor active în construcţii impersonale).

Să vedem care este specificul structurilor în cadrul cărora se actualizează cele trei diateze verbale, atât în planul organizării sintactice, cât şi sub aspect semantico-pragmatic. Pentru început vom prezenta o caracteristică generală a celor trei tipuri de structuri datorate formelor de diateză ale verbului.

S-a spus deja că fiecare dintre construcţiile alcătuite de un verb la o anumită diateză se defineşte printr-o organizare sintactică proprie. Cât priveşte construcţiile active, se consideră că ele „actualizează schema sintactico-semantică matricială a verbului" [4, p. 335]. Astfel, ele nu reprezintă altceva decât o lexicalizare a structurii actanţiale a verbului predicat. La rândul lor, structurile derivate – pasive şi impersonale – se realizează cu ajutorul unor mijloace de natură morfologică şi sintactică. Mijloacele morfologice sunt reprezentate prin formele de diateză ale verbului, iar printre operaţiile sintactice folosite la convertirea structurilor primare în construcţii derivate se numără: 1) repoziţionarea constituenţilor plasaţi în poziţiile de subiect şi de complement direct (se aplică în cazul pasivizării, parţial şi la impersonalizare); 2) omiterea anumitor determinanţi verbali (este frecventă la impersonalizare şi e posibilă, de asemenea, la pasivizare). Ne vom opri asupra organizării şi reorganizării morfosintactice a structurilor în cauză.

O caracteristică pragmatică a construcţiilor determinate de modificarea formei de diateză a verbului impune, mai întâi, descrierea factorilor responsabili de reorganizarea structurilor sintactice primare. După cum se ştie, diferenţa dintre ele este de natură pragmatică, şi nu referenţial-semantică: situaţia din realitate descrisă în cele trei tipuri de diateze rămâne aceeaşi. Prin urmare, şi factorii determinanţi ai procedeelor de convertire a structurilor active în structuri pasive şi impersonale sunt de natură pragmatică. Este vorba, în acest caz, de fondul de cunoştinţe comun celor doi interlocutori şi de intenţia discursivă a locutorului. Prin raportare la aceştia, transformarea de convertire a construcţiilor bazate pe diferite forme ale diatezei implică o modificare a structurii comunicative a enunţului, deci are loc o reorganizare ierarhică a structurii enunţului din perspectivă comunicativă.

După cum am văzut, cea mai exactă descriere a acestei modificări este prezentarea ei în termenii relaţiilor dintre unităţile a două dintre straturile de semnificaţie ale enunţului. Acestea sunt nivelul structurii referenţiale (care, de exemplu, în cazul verbelor tranzitive se defineşte prin schema agent – proces – pacient) şi nivelul structurii informaţionale (reprezentat prin temă şi remă). În acest context, diateza se dovedeşte a fi „unul dintre mecanismele sintactice care asigură o reorganizare a enunţului şi, implicit, o codificare

BDD-A23032 © 2014-2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:02 UTC)

diferită a temei şi a remei" [4, p. 331]. Diateza se află deci la originea unor structuri sintactice care asigură varierea nivelului structurii informaţionale în raport cu nivelul structurii referenţiale ale enunţului. Prin urmare, am putea spune că fiecare dintre construcţiile date se caracterizează printr-o anumită organizare a nivelului structurii informaţionale în raport cu nivelul structurii referenţiale.

De menţionat că în construcţiile rezultate prin reorganizarea structurilor active, adică în construcţiile pasive şi impersonale, concordanţa dintre nivelul structurii referenţiale şi nivelul structurii informaţionale, din anumite motive comunicativ-pragmatice, este încălcată. În lingvistică, structurile în cadrul cărora cele două niveluri au aceeaşi orientare sunt numite construcţii izosemice, iar cele în cadrul cărora nivelurile date se caracterizează printr-o orientare diferită se numesc construcţii neizosemice. Anume nepotrivirea dintre nivelurile în discuţie ar putea servi drept argument în favoarea delimitării lor în structura pragmasemantică a enunţului. După cum demonstrează cercetările, limba posedă un complicat mecanism care asigură posibilitatea varierii nivelurilor de natură pragmatică în raport cu nivelul structurii referenţiale. Asupra modului de funcţionare a mecanismului dat ne vom opri în continuare, limitându-ne doar la cazurile de variere a acestor niveluri în cadrul transformărilor legate de diateză.

O primă modificare de natură pragmatică în cazul structurilor bazate pe diateza verbului este schimbarea ierarhiei comunicative a actanţilor Astfel, în funcţie de aceşti factori în fiecare situaţie de comunicare concretă locutorul are posibilitatea de a-şi orienta interesul comunicativ asupra fiecăruia dintre cele trei elemente de bază ale evenimentului din realitate descris în enunţ, şi anume:

a) asupra participantului activ (care se manifestă, de cele mai multe ori, ca agent) în construcţiile active: *Columb a descoperit America.*

b) asupra participantului pasiv (care se manifestă, de obicei, ca pacient) în construcţiile pasive: *America a fost descoperită de Columb.*

c) asupra procesului însuşi în construcţiile impersonale: *În anul 1492 se descoperă America.*

În felul acesta, existenţa structurilor legate de modificarea formei de diateză a verbului este determinată în cel mai direct mod de tematizarea unuia dintre cele trei elemente esenţiale ale situaţiei denotate: participantul activ, participantul pasiv sau procesul însuşi. Cu alte cuvinte, pentru fiecare dintre aceste construcţii este propriu un anumit tip de tematizare. Totuşi aceasta nu este unica modificare de natură pragmatică implicată de reorganizarea construcţiilor legate de formele de diateză ale verbului.

Odată cu focalizarea constituentului celui mai important se schimbă nu doar perspectiva din care este descris evenimentul din realitate, ci şi modalitatea de prezentare a acţiunii. După cum s-a spus, în cadrul construcţiei active, evenimentul din realitate este descris din punctul de vedere al participantului activ. În acest caz, acţiunea este văzută ca o a c ţ i u n e î n f ă p t u i t ă: (elevul) *citeşte.* În construcţia pasivă, evenimentul din realitate este redat în enunţ din punctul de vedere al participantului pasiv. De această dată acţiunea verbală apare ca o a c ţ i u n e s u p o r t a t ă: (cartea) *este citită.* În sfârşit, în construcţia impersonală evenimentul este văzut din perspectivă procesului, adică dintr-o perspectivă d i n a m i c ă, în desfăşurare: *se citeşte* (mult).

BDD-A23032 © 2014-2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:02 UTC)

Aşadar, construcţiile determinate de modificarea formelor de diateză ale verbului diferă prin următoarele trăsături: 1) orientarea diferită a interesului comunicativ; 2) direcţia de descriere a evenimentului din realitate şi 3) modalitatea de prezentare a acţiunii. Să vedem cum se manifestă aceste trăsături în cazul fiecăreia dintre cele trei construcţii.

C o n s t r u c ţ i a a c t i v ă are în calitate de centru predicativ un verb la diateza activă. Ea prezintă evenimentul din realitate din perspectiva participantului dinamic (agentul). Astfel, construcţiile date se caracterizează prin coincidenţa direcţiei de desfăşurare a celor două niveluri de bază ale structurii pragmasemantice a enunţului. De menţionat că, pentru ca nivelul structurii referenţiale (se delimitează procesul şi actanţii şi circumstanţele implicate de acesta) şi nivelul structurii informaţionale (segmentarea Temă – Remă) să fie orientate la fel, este necesar ca punctele lor de plecare să coincidă, altfel spus, să fie marcate prin acelaşi constituent al enunţului. După cum se menţionează în *Gramatica* Academiei, „în construcţia activă poziţia de temă este rezervată Agentului” [4, p. 331]. Astfel, în calitate de element central al acestor construcţii funcţionează participantul activ, care îndeplineşte rolul de subiect al comunicării şi apare în poziţia temei. De exemplu, în enunţul *Picătura sparge piatra*. primul element al acestui enunţ cumulează valoarea de participant dinamic (agent), la nivelul structurii referenţiale, cu rolul de temă, la nivelul structurii informaţionale. În acelaşi timp, întrucât direcţia de prezentare a evenimentului descris în enunţ corespunde cu direcţia de desfăşurare a acestuia în realitate (de la subiectul acţiunii spre obiectul ei), acţiunea este prezentată din punctul de vedere al participantului dinamic (*picătura*) şi deci apare ca o acţiune înfăptuită. Aşadar, pentru construcţiile active este caracteristică o concordanţă între cele trei trăsături de bază: orientarea interesului comunicativ, direcţia de prezentare a evenimentului din realitate la nivelul structurii informaţionale şi modalitatea de prezentare a acţiunii.

C o n s t r u c ţ i i l e p a s i v e sunt construcţiile organizate în jurul unui verb la diateza pasivă. Ele reprezintă efectul transformării de convertire prin pasivizare a construcţiilor active. Dacă ar fi să caracterizăm transformarea pasivă din punctul de vedere al modificărilor morfosintactice produse, ar trebui să menţionăm că aceasta presupune următoarele operaţii: 1) înlocuirea verbului la diateza activă prin acelaşi verb la diateza pasivă şi 2) substituirea reciprocă a actanţilor plasaţi în poziţiile de subiect şi de complement direct. Deplasarea acestor actanţi în raport cu centrul predicativ nu are drept consecinţă schimbarea statutului lor funcţional: fiecare dintre ei continuă să apară în fiecare dintre cele două construcţii cu acelaşi rol tematic: *Meşterul face urcioare.* ⇒ *Urcioarele sunt făcute de meşter.*

În plan pragmasemantic, esenţa transformării pasive rezidă în modificarea perspectivei de prezentare a evenimentului din realitate, care, la nivelul structuri informaţionale, este descris dinspre participantul pasiv, el fiind constituentul cu cel mai ridicat grad de importanţă comunicativă. În felul acesta, ca punct de pornire şi deci ca element focalizat în astfel de construcţii apare participantul pasiv. În acelaşi timp, participantul dinamic, activ este trecut pe planul doi, ceea ce, la nivelul enunţului,

BDD-A23032 © 2014-2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:02 UTC)

are drept consecinţă varierea nivelului structurii informaţionale în raport cu cel al structurii referenţiale. Pierderea statutului de element central de către participantul activ se confirmă şi prin faptul că, în multe cazuri, acesta poate rămâne neexprimat: *Casa a fost construită (de muncitori) în doi ani*. Reorganizarea nivelului structurii informaţionale al enunţului în raport cu nivelul structurii referenţiale, în cazul construcţiilor pasive, constă în deplasarea spre stânga, în poziţia temei, a Pacientului, constituentul care conţine o informaţie veche, cunoscută, şi spre dreapta, în poziţia remei, a constituenţilor care transmit o informaţie nouă, necunoscută, aceştia fiind procesul şi, eventual, Agentul care realizează acest proces: *Lupii au ucis o căprioară.* ⇒ *Căprioara a fost ucisă de lupi*. Aşadar, structura pasivă păstrează poziţia temei pentru Pacient şi aşază Agentul, atunci când este exprimat, în poziţia remei [4, p. 331].

Observăm că, în construcţiile pasive, direcţia de prezentare a evenimentului despre care se comunică în enunţ este diametral opusă direcţiei de desfăşurare a evenimentului din realitate. Aceasta are drept consecinţă faptul că în cadrul structurii date acţiunea este prezentată din punctul de vedere al participantului pasiv (casa, căprioara). De această dată, ea nu mai apare ca o acţiune înfăptuită (de un Agent), ci ca una suportată (de un Pacient). După cum se ştie, încă Em. Benveniste menţiona că diferenţa dintre construcţiile active şi cele pasive are la bază opoziţia semantică acţiune înfăptuită / acţiune suportată [17, p. 169].

Sub aspect semantic, şi anume din punctul de vedere al modalităţii de prezentare a acţiunii verbale, construcţiile pasive se pot caracteriza nu numai prin valoarea de acţiune suportată, ci şi prin cea de stare. Pentru a ilustra această distincţie, vom analiza următoarele două enunţuri: *Copacii sunt doborâţi de vântul puternic*. şi *Copacii sunt doborâţi la pământ*. Observăm că în primul enunţ verbul la diateza pasivă exprimă sensul de acţiune suportată, iar în cel de al doilea enunţ acelaşi verb semnifică o stare, şi nu o acţiune. În aceste cazuri se vorbeşte despre pasivul acţiunii şi pasivul stării.

Construcţiile impersonale sunt construcţiile care au în calitate de centru predicativ un verb la diateza impersonală. Ele reprezintă rezultatul transformării prin impersonalizare a unor construcţii active. În plan morfosintactic, o structura impersonală se constituie ca efect al unei transformări care presupune următoarele operaţii: 1) trecerea verbului de la diateza activă la diateza impersonală; 2) suprimarea participantului dinamic cu trăsătura [+Uman], precum şi a celorlalţi participanţi care nu interesează în situaţia dată de comunicare; 3) în cazul în care participantul pasiv este menţinut, acesta este trecut în poziţia subiectului: *Meşterii fac urcioare din lut*. ⇒ *Urcioarele se fac din lut*.

Spre deosebire de construcţiile pasive, care se formează doar de la structurile tranzitive directe, cele impersonale au o bază derivativă mult mai largă. Ele pot fi generate: 1) dintr-o transformare de eliminare a participantului dinamic, care se aplică structurilor intranzitive: *Se doarme bine aici*.; 2) dintr-o transformare de eliminare simultană atât a subiectului, cât şi a obiectului, care se aplică structurilor tranzitive directe: S-*a băut mult*.; 3) dintr-o transformare de eliminare a participantului dinamic însoţită de trecerea obiectului în poziţia subiectului, care se aplică structurilor tranzitive directe: *S-au adoptat legi importante*.

BDD-A23032 © 2014-2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:02 UTC)

În plan pragmasemantic, impersonalizarea presupune variația unei construcții având agentul sau un alt participant activ în poziția temei cu o construcție în care rolul tematic este atribuit verbului predicat. În aceste construcții evenimentul este descris nu din punctul de vedere al unuia dintre cei doi protagoniști (ca în cazul construcțiilor active și pasive), ci din perspectiva procesului însuși. În felul acesta, sub aspect funcțional, prin construcțiile impersonale se urmărește prezentarea evenimentului dintr-o perspectivă dinamică, procesuală, ceea ce se obține prin suprimarea subiectului din structura de suprafață a enunțului și prin orientarea interesului comunicativ de la protagoniștii procesului asupra procesului însuși. Altfel spus, rolul acestor construcții este de a pune în centrul atenției procesul, trecând pe planul doi protagoniștii lui: *Aici se lucrează bine. Se bea mult în casa aceasta. Azi nu se mai scriu scrisori, azi se telefonează*. Drept argument poate servi și faptul că, de obicei, în aceste construcții este utilizat, cu statut de element obligatoriu, în poziție rematică, un complement circumstanțial (de mod, de timp sau de loc), care are tocmai menirea de a caracteriza constituentul asupra căruia este orientat interesul comunicativ, adică procesul: *Se merge pe dreapta*. *Se vine la timp acasă*. *La munte se respiră ușor*. *Aici se trăiește ușor*. *Acolo se lucrează serios*. *Se fură mult în ultimul timp*. etc. Am putea, astfel, spune că în aceste enunțuri procesul ca element central este pus în legătură cu anumite circumstanțe, ele constituind fundalul pe care cel dintâi este proiectat.

Am văzut că transformarea de impersonalizare servește la constituirea unor construcții al căror scop general este orientarea interesului comunicativ asupra procesului în vederea transmiterii unei informații despre acesta. Totuși structurile în cauză nu se limitează doar la reliefarea procesului, ele exprimă, în același timp, și relațiile lui cu diferiți participanți, aceștia fiind, de obicei, alții decât participantul dinamic. Astfel, prin construcția impersonală se poate pune în relief relația dintre proces și obiectul direct (Calul bun se vinde din grajd. Rezultatul se știe dinainte. Știrea s-a transmis la radio.), dintre proces și obiectul indirect (*De numele tău s-a auzit la noi în sat*.), dintre proces și destinatar (*Lui i s-a dat de acum*. *Nu mi s-a plătit nimic pentru munca mea*.), dintre proces și instrument (*Cu acest autocamion se transportă încărcături mari*. *Omul nu se bate cu bățul, ci cu cuvântul*.) etc. În felul acesta, în construcțiile impersonale interesul comunicativ se concentrează fie asupra acțiunii, fie simultan asupra acțiunii și asupra unui participant la eveniment (pacientul, destinatarul, instrumentul etc.), deosebindu-se astfel de construcțiile active și de cele pasive, unde componentul asupra căruia se orientează interesul comunicativ este Agentul subiect și, respectiv, Pacientul obiect.

S-a observat însă că, indiferent de faptul dacă sunt sau nu sunt exprimați participanții implicați de acțiunea verbală, construcția impersonală este folosită cu scopul de a comunica o informație în legătură cu procesul, căruia îi dă o nuanță imperfectivă, durativă [18, p. 199]. Chiar și atunci când unul dintre protagoniștii procesului, și anume Pacientul, ocupă poziția subiectului, impersonalul pune accentul pe desfășurarea acțiunii. Astfel, prin enunțurile: *Mărfurile se vând bine*. *Cartea se citește ușor*. *Ușa se închide greu*. se urmărește scopul de a se transmite o informație despre modul cum decurg procesele în cauză. Ceea ce interesează aici este: *Cum se vând mărfurile*? *Cum se citește*

BDD-A23032 © 2014-2015 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:02 UTC)

cartea? *Cum se închide uşa*?, *şi nu: Ce se spune despre mărfuri / carte / uşă*? În aceste construcţii, obiectul este exprimat doar în măsura în care el se prezintă drept un suport al proceselor date fără de care cele de la urmă nu pot fi concepute. Aşadar, în ceea ce priveşte modalitatea de caracterizare a acţiunii, construcţiile impersonale au în calitate de dominantă semantică trăsătura [+dinamicitate].

Cât priveşte modalitatea de descriere a acţiunii verbale în cadrul acestei construcţii, este important sa observăm că impersonalul reprezintă o structură polivalentă. Astfel, prezentând evenimentul în ansamblu dintr-o perspectivă dinamică, structura dată se caracterizează şi prin anumite valori secundare. Acestea pot fi descrise cu ajutorul opoziţiei acţiune înfăptuită – acţiune suportată. În unele cazuri, construcţia dată posedă o valoare asemănătoare cu cea exprimată de construcţia activă, iar în altele, o valoare asemănătoare cu cea a pasivului canonic.

Valorile descrise mai sus sunt dependente de tipul de structură de la care s-a constituit construcţia impersonală. Astfel, construcţia impersonală formată de la structurile intranzitive sau de la cele tranzitive directe prin omiterea atât a Agentului, cât şi a Pacientului, exprimă valoare de acţiune săvârşită: *Se citeşte puţin. Aici se construieşte mult. În viaţă nu se intră cu picioarele de ceară*. Dacă această construcţie reprezintă o transformare a unei structuri tranzitive având obiectul acţiunii exprimat şi, după cum demonstrează M. Manoliu Manea, de multe ori el nu poate fi omis [19, p. 92-93], atunci ea se apropie, prin valoarea sa, de pasivul canonic: *Libertatea nu se cumpără. Schimbări nu se prevăd. Trenul nu se vede. Produsele se păstrează la rece. Se aşteaptă furtuni puternice.* Se caută un paznic. Totuşi în opoziţie cu pasivul canonic, care prin valoarea sa se aseamănă cu o construcţie rezultativă, impersonalul întotdeauna se defineşte prin trăsătura [+dinamicitate]. Să se compare, bunăoară, enunţurile: *Pomii se stropesc cu o soluţie specială*. şi *Pomii sunt stropiţi cu o soluţie specială*. În multe cazuri, datorită valorii sale de dinamicitate impersonalul nu poate fi substituit prin pasivul canonic: *Ziua bună se cunoaşte de dimineaţă. Se spune că va fi un an greu. Se povesteşte că aici s-au dat lupte grele*. Cea mai importantă deosebire dintre construcţia pasivă şi cea impersonală constă în orientarea diferită a interesului comunicativ. După cum am văzut, în cazul pasivului interesul comunicativ se concentrează asupra participantului pasiv, iar în construcţia impersonală asupra procesului. Anume datorită acestei deosebiri se explică păstrarea paralelă a acestor două tipuri de construcţii în limbă [13, p. 140]. Aşadar, în construcţiile impersonale elementul cel mai proeminent este procesul, care este doar pus în relaţie fie cu unul dintre participanţii la situaţie (afară de participantul dinamic), fie cu anumite circumstanţe.

Din analiza efectuată rezultă că cele trei construcţii având verbul predicat la o anumită formă de diateză diferă prin modalitatea de organizare a nivelului structurii informaţionale în raport cu nivelul structurii referenţiale, ceea ce echivalează cu o codificare diferită a temei şi a remei. În alţi termeni, ar trebui să spunem că ele se deosebesc prin perspectiva din care vorbitorul priveşte evenimentul din realitate: din perspectiva participantului dinamic, din perspectiva participantului pasiv sau din perspectiva procesului însuşi [19, p. 92]. Ca efect al acestei modificări se schimbă şi statutul comunicativ al actanţilor, care se manifestă fie prin ridicarea în rang a unora

BDD-A23032 © 2014-2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:02 UTC)

sau prin coborârea altora, fie prin suprimarea lor din structura de suprafață a enunțului. Un tip important de variere produs în procesul de transformare a structurilor active în structuri pasive sau impersonale vizează forma de prezentare a acțiunii care poate fi văzută ca acțiune înfăptuită (diateza activă), ca acțiune suportată (diateza pasivă) sau ca acțiune în desfăşurare (diateza impersonală).

La finalul acestei analize care a urmărit stabilirea distincției dintre derivarea actanțială şi transformarea de convertire a construcțiilor active în construcții pasive sau impersonale, prin care se manifestă diateza, concluzionăm că fenomenele date diferă în funcție de categoria afectată de transformarea respectivă.

După cum am văzut, derivarea actanțială presupune o influență directă asupra structurii actanțiale a verbului. Fiind reprezentată prin ansamblul pozițiilor deschise de verb şi prin tipul actanților plasați în aceste poziții, structura actanțială suferă modificări în cazul aplicării uneia dintre cele cinci forme concrete de derivare actanțială existente în limba română (tranzitivarea, reflexivizarea, reciprocizarea, intranzitivarea, impersonalizarea). Ca efect al derivării actanțiale se poate modifica sensul de desfăşurare a procesului pe axa subiect – obiect, numărul şi tipul de actanți implicați de verb.

Cât priveşte existența construcțiilor sintactice prin care se manifestă cele trei diateze ale verbului, este de menționat că ele presupun modificarea nivelului structurii informaționale al enunțului în raport cu nivelul structurii referențiale. Astfel, cu toate modificările care se produc în procesul de variație a construcțiilor sintactice generate ca efect al schimbării formelor de diateză ale verbului, pentru cele trei construcții este caracteristic faptul că ele păstrează intactă structura actanțială a verbului. Ceea ce se schimbă în acest caz este doar modalitatea ei de actualizare la nivelul structurii informaționale al enunțului. Drept argument poate fi invocat faptul că toate cele trei construcții având la bază o anumită formă de diateză desemnează acelaşi eveniment din realitate, iar participanții implicați îşi păstrează statutul lor funcțional (rolul lor semantic). Construcțiile în cauză se deosebesc doar în ceea ce priveşte perspectiva din care este descris evenimentul despre care se comunică în enunț, prin participantul focalizat şi prin modalitatea de prezentare a acțiunii verbale.

Mai trebuie precizat că cele două fenomene avute aici în vedere se deosebesc prin rolul îndeplinit în limbă şi în procesul de comunicare şi prin factorii nonlingvistici responsabili de realizarea lor. Datorită derivării actanțiale se constituie noi unități lexicale care desemnează procese din realitate diferite de cele exprimate de verbul de bază prin numărul şi / sau prin tipul de actanți implicați şi prin orientarea acțiunii pe axa subiect – obiect. În acelaşi timp, transformările de convertire a construcțiilor active în construcții pasive sau impersonale au rolul de a ierarhiza elementele situației denotate în conformitate cu gradul de importanță comunicativă. Din acest punct de vedere, diateza şi construcțiile constituite pe baza categoriei în cauză reprezintă mecanismul care asigură reorganizarea structurii informaționale a enunțului în vederea adaptării acestuia la fondul comun de cunoştințe caracteristic actului dat de comunicare şi în funcție de intenția comunicativă urmărită de locutor.

BDD-A23032 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:02 UTC)

Daca ar fi sa desprindem o concluzie generală, aceasta ar putea fi următoarea. Formele de derivare actanțială fac parte din registrul fenomenelor de natură referențial-semantică, iar transformarea de convertire a construcțiilor active în construcții pasive sau impersonale reprezintă un fenomen de natură pragmatică.

Referințe bibliografice

1. Bidu-Vrănceanu, Angela, Călăraşu, Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Mancaş, Mihaela, Pană-Dindelegan, Grabriela. *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti: Nemira, 2001.

2. Constantinovici, E. *Semantica şi morfosintaxa verbului în limba română*, Chişinău, 2007.

3. Плунгян В. А. *Введение в грамматическую семантику: грамматические значения и грамматические системы языков мира*, Moscova, 2011.

4. *Gramatica limbii române.* Vol. 1: *Cuvântul*, Bucureşti, 2005.

5. Uşurelu, Camelia. *Categoria factitivului în limba română*. Editura Universității din Bucureşti, 2005.

6. Pană Dindelegan, Gabriela. *Din nou despre diateză*, în vol. Studii de gramatică şi de formarea cuvintelor. În memoria Mioarei Avram, Bucureşti: Editura Academiei, 2006.

7. Avram, Mioara. *Gramatica pentru toți*, Bucureşti: Humanitas, 2001.

8. Dimitriu, Corneliu. *Tratat de gramatică a limbii române. Morfologia*, Iaşi, 1999.

9. Guțu Romalo, Valeria. *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări*, Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1973.

10. Iordan, Iorgu, Robu, Vladimir. *Limba română contemporană*, Bucureşti. 1978.

11. Irimia, Dumitru. Gramatica limbii române, Iaşi: Polirom, 2001.

12. Pană Dindelegan, Gabriela. *Considerații pe marginea unor discuții despre diateză*, LR, XVII, nr. 4, 1968, p. 319-322.

13. Pană Dindelegan, Gabriela. *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, Bucureşti: Humanitas, 2003.

14. Şuteu, Flora. *Observații asupra diatezei*: SCL, 1985, XXXVI, nr. 3, p. 262-264.

15. Lind M. *Deux constructions passives en français: le passif réfléchi et le passif périphrastique*, Université d'Uppsala, 2003.

16. Гак В. Г. *Типология преобразований в актантной структуре высказывания при переводе.* În: Вопросы филологии. 2002, № 1 (10). p. 42-47.

17. Benveniste E. *Actif et moyen dans le verbe*. În: *Problèmes de linguistique générale*, Paris: Gallimard, 1966.

18. Iordan, Iorgu, Guțu Romalo, Valeria, Niculescu, Alexandru. *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti: Editura Ştiințifică, 1967.

19. Manoliu Manea, Maria. *Gramatică, pragmasemantică şi discurs*, Bucureşti: Litera, 1993.

Institutul de Filologie al AŞM
(Chişinău)

BDD-A23032 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:02 UTC)